

Jerzy Puzowski

Dzieje miejscowości Gacki w parafii św. Józefa w miejscowości Gacki

(438)

Puzowski, Jerzy.
Dzieje miejscowości Gacki

1913.

Dzieje miejscowości Gacki

Biblioteka Główna UTP w Bydgoszczy

000000153598

Jerzy Puzowski

Dzieje miejscowości Gacki w powiecie świeckim

Biblioteka Uniwersytecka
Technologiczna i Inżynierska
w Bydgoszczy
Jerzy Puzowski

Bydgoszcz 2013

Projekt okładki: Urszula Puzowska

Przygotowanie materiałów i zdjęć: Urszula Puzowska

Skład i łamanie: Bogdan Zieliński

Zdjęcie na I stronie okładki
z archiwum rodzinnego autora

99612

Mapa:
fragment z mapy Wdeckiego Parku Krajobrazowego

© Copyright by Jerzy Puzowski

ISBN :978-83-62097-50-0

Wydawnictwo: Przedsiębiorstwo Marketingowe LOGO

*Zrealizowano dzięki wsparciu finansowemu:
Starostwa Powiatowego w Świeciu
i Urzędu Gminnego w Drzycimiu*

100 50 121

Spis treści

Od autora	7
I. Gacki do I rozbioru Polski	9
II. Gacki w czasach zaboru pruskiego	
– lata 1772-1920	14
III. Gacki w czasach II Rzeczypospolitej	
– lata 1920-1939	19
IV. Lata niemieckiej okupacji	
– lata 1939-1945 (terror, warunki życia)	21
V. Wyzwolenie, nowa sytuacja	
polityczno-gospodarcza kraju	24

*Aby mierzyć drogę przeszłą
trzeba wiedzieć, skąd się przyszło.*
(Kamil Cyprian Norwid)

Od autora

Autor zbierając materiały do genealogii swojej rodziny na Pomorzu zebrał sporo informacji o dziejach Gacek, skąd pochodzą jego przodkowie i gdzie nieprzerwanie mieszkają od początków XVIII wieku (*już IX pokolenie*).

Tekst o miejscowości, z której się wywodzimy, stanowi część istniejącej już historii naszej rodziny.

Historia Gacek jest długa i ciekawa. Opracowanie obejmuje okres od czasów średniowiecznych do czasów najnowszych.

Informacje pochodzą z archiwów urzędowych i prywatnych, zbiorów instytucji i przedsiębiorstw, publikowanych źródeł, pozycji książkowych, wybranych stron internetowych oraz wspomnień świadków opisywanych wydarzeń. Duża część informacji nie była nigdzie publikowana. Opracowanie nie jest w pełni monografią historyczną Gacek lecz opisuje ich dzieje w formie popularnonaukowej (*nie wyczerpuje zapewne wszystkich istniejących informacji o historii Gacek, nie ma przypisów, do których nieustannie zagłębienie utrudnia bieżące czytanie*). Nie omawia zagadnień religijnych ani politycznych, o których każdy ma własne zdanie.

Całość składa się z rozdziałów w układzie chronologicznym, których dopiero łączna lektura daje pełen obraz miejscowej historii.

Autor urodził się w pobliskim Gródku. Po ukończeniu w 1954 roku szkoły podstawowej kontynuował naukę w technikum w Byd-

goszczy. Ukończył studia humanistyczne na Uniwersytecie Łódzkim w Łodzi, studia administracyjne na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz studia podyplomowe w Warszawie. Pracował w urzędach państwowych i samorządowych. Obecnie na emeryturze.

Autor pragnie bardzo serdecznie podziękować wszystkim instytucjom, urzędom i osobom, które były pomocne przy tworzeniu i wydaniu opracowania. Bardzo dziękuję koledze A. P. z Niemiec, którego nie miałem okazji zapytać o zgodę na ujawnienie nazwiska.

I. Gacki do I rozbioru Polski

Gacki to bardzo stara wieś. Pochodzenie nazwy trudno ustalić, wywodzić się może z nazwy rodów, których kiedyś była własnością, bądź którą zamieszkiwali. Na przestrzeni wieków ulegała zmianom: Gaski (1226), Gatzk (1400), Gaczkiiii(1415), Gotczke (1436), Goczki (1565), Gocki (1649), Gacki (1676), Gacky (1789), i Gatzki do czasu odzyskania niepodległości w 1920 roku .

Gacki w czasach piastowskich były własnością rycerską książąt pomorskich. W czasach krzyżackich była zakonną wsią zamkową zamku w Gródku, w ramach komturii świeckiej. W czasach pokrzyżackich polską wsią królewską w starostwie świeckim. W czasach zaborów pruskich – wsią państwa pruskiego, a po uwłaszczeniu w XIX wieku współczesną wsią włościańską.

Wieś bez folwarku, dworu i kościoła, na terenie parafii rzymsko-katolickiej Drzycim. Z dała od ośrodków administracyjnych. gospodarczych i handlowych. Żyło się tu spokojnie. Gospodarze w codziennym trudzie uprawiali przyznaną im ziemię.

Pierwsze historyczne zapiski pochodzą z 1226 roku, kiedy to książę pomorski Mściwój II nadał ją rycerzowi Ściborowi na dziedziczną własność. Poddani zostali zwolnieni od zwykłych szarwarków i wielu powinności przynależnych księciu, między innymi od poradnego, podwornego, sokoła, krowy, świni, wołu, zboża, wypraw wojennych, naprawy mostów i grodów. Rycerz mógł wieś sprzedać lub zamienić, lecz z wyłączeniem kościoła i klasztorów. Tak było do końca XIII wieku.

W 1309 roku Pomorze Gdańskie, w tym Ziemia Świecka, podstępnie znalazły się pod panowaniem Zakonu Krzyżackiego. Gacki po raz pierwszy w swej historii straciły niepodległość (*drugi raz straciły niepodległość w 1772 r., na rzecz Królestwa Prus, a trzeci raz w 1939 r., na rzecz hitlerowskiej III Rzeszy Niemieckiej*). Sytuacja zmieniła się radykalnie. Zakon wprowadził swoje rygorystyczne prawa i porządki. Wszelkie dotychczasowe zwolnienia od czynszów i powinności zostały wycofane. Obrazują to wyraźnie zapisy w ich księgach czynszowych.

Księgi czynszowe z 1415 roku podają, że wieś Gacki liczyła 40 włók (obsadzonych 10), z których sołtys miał wolnych od czynszu trzy i pół, od pozostałych dając po trzy wiardunki, jedną gęs i pół korca owsa (*jedna włoka/lan chełmiński = 17,995 ha, w 1565 r. lan = 62,5% lanu chełmińskiego, jeden wiardunek równał się ok. 75 gramów srebrnych monet w jakimkolwiek pieniądzu będącym w obiegu, a korzec to ok. 40-50 litrów*).

W 1437 roku było obsadzonych już 20 włók. Obowiązki oraz należności czynszowe wobec zakonu nie zmieniły się i były dostarczane do gródeckiego zamku.

Gacki wróciły do Polski w 1466 roku na mocy drugiego pokoju toruńskiego, po 157 latach niewoli, stając się dobrami królewskimi, z oczyszczowanymi gospodarstwami.

W połowie XVI wieku dokonana została po raz pierwszy w Królestwie Polskim lustracja dóbr królewskich, tzw. królewszczyzn. Lustracje polegały na dokonaniu oględzin, kontroli i opisu dóbr oraz wyliczeniu należnego królowi czynszu w pieniądzu i w naturze.

W Gackach lustrację przeprowadzono w 1565 roku. Urzędowe źródła podają, że wieś obejmowała 40 łanów piaszczystej ziemi. 32 łany były obsadzone przez 16 chłopów, cztery łany sołeckie były we władaniu dwóch gospodarzy. Cztery łany leżały odłogiem. We wsi była karczma. Wspólnota wiejska w Gródku miała obowiązek stawiać się o każdym czasie do pracy oraz odprowadzać do zamku czynsz, który wynosił półtora grzywny i dwie kury od łanu. Oprócz tego karczma odprowadzała z jednej morgi gruntu półtora miarki

czynszu i trzy kury. Komorników nie było. Łąki od zamku dzierżawili chłopci w puszczy Wiersza (*Wierzchy*) za 11 marek i 4 grosze. Dziesięcina dla plebana w Drzycimiu wynosiła 1/8 żyta i 1/8 owsa od każdego mieszkańca, a w 1649 roku od 16 poddanych po jednym garncu owsa i tyleż żyta (od sołtysa podwójnie).

Ważną informacją jest, że w 1580 roku w Gackach funkcjonowała szkoła parafialna, do której uczęszczało 42 uczniów. Głównym zadaniem szkół parafialnych było przysposobienie do służby kościelnej (*ministrantura, śpiew kościelny*). Dawały także chłopcom podstawową znajomość czytania, pisania, czasem rachunków.

W 1597 roku dwóch gospodarzy z czterech włók sołtyskich (*tylko jeden był sołtysem*) odprowadzało po dwa metrety żyta i owsa dziesięciny, a 16 chłopów po jednym metrecie żyta i owsa.

Lustracja z 1664 roku, po wojnach polsko-szwedzkich, wykazała zupełną degradację wsi i stwierdza, że: „wieś zasiadła na 40 włókach, ...powinność sołtysa drogi odprawować. Gburów przedtem było 13 teraz żadnego nie masz... Zagrodników 2, jeden szarwarkuje do Gródka, drugi mieszka w gburskiej chałupie i ma dawać po fl. 3 czynszu (*florenów*). Insze włóki pusto leżą. Kowal Zimny Stanisław nic nie daje. Karczmarz daje od karczmy czynszu fl. 1, gr.10, piwo i gorzałkę Gródecką szynkować powinien. Tacę dają księdzu plebanowi do Drzycimia zwyczajną. Insze włóki pusto leżą”.

W 1668 roku gospodarze w Gackach uprawiali 10 mórg zimowych i wiosennych zasiewów. We wsi nie było rzemieślnika ani karczmarza. W 1676 roku wieś liczyła zaledwie 35 mieszkańców.

Upadek Gacek, podobnie jak i całego kraju, był wynikiem niszczycielskich wojen polsko-szwedzkich. Bardzo ciężkie straty spowodowała zwłaszcza wojna z lat 1655-1660 zwana potopem szwedzkim. Ta brutalna, grabieżcza, rabunkowa wojna zamieniła olbrzymie połacie Rzeczypospolitej w zupełne pustkowia. Szwedzi nakładali na ludność wyniszczające podatki, rujnowali i okradali pałace, dwory i świątynie. Masowo wysadzali zamki (w tym w Gródku i Bydgoszczy). Poważyli się nawet zaatakować klasztor na Jasnej Górze w Częstochowie. Ogołocili Warszawę i Zamek Kró-

lewski. Rabowali wszystko co tylko było do wzięcia. Zniszczyli i wywieźli z Polski niezliczoną ilość dóbr kultury narodowej. Ich łupem padały kosztowności, oręż, archiwalia, zasoby biblioteczne i dzieła sztuki. Takiego ruchu barek na Wiśle do Gdańska, a dalej statków do Sztokholmu nigdy nie było. Czego najeźdźcy nie mogli wywieźć to bez najmniejszych skrupułów niszczyli. Mimo podpisania z Polską stosownych umów, Szwedzi niczego nie oddali. Tak wielkich zniszczeń, tak wielkiego rabunku Polska w swej historii nigdy nie doznała. Są one widoczne do dziś. Straty poniesione przez Rzeczpospolitą po potopie szwedzkim są porównywalne do strat w II wojnie światowej.

Do lokalnych wydarzeń historycznych można dodać długotrwały konflikt pomiędzy sołeckimi rodzinami Donarskich i Pulczynów, wynikający z współwłasności czterech włók sołeckiego gruntu. 11 października 1724 roku książę Jan Stanisław Jabłonowski, wojewoda generalny Prus i starosta świecki potwierdził – na wniosek Macieja Pułtyna (sołtysa, współwłaściciela sołeckiego gruntu), że w 1670 roku nadano Stanisławowi Donarskiemu i jego spadkobiercom takie same obowiązki jak w całym starostwie (*innym sołtysom*): służba wojenna dla republiki, ciężary dla starostwa w Świeciu. Jednocześnie potwierdzone zostały przywileje jakie nadano sołtysowi S. Donarskiemu, mianowicie: mógł hodować 300 owiec oraz produkować piwa i wódki na własny użytek. Królem Polski był w tym czasie Michał Korybut Wiśniowiecki (1669-1673). W 1750 roku Maciej Pułtyn wystąpił przeciwko Walentemu Donarskiemu, o podział opłaty 100 florenów do zamku. Twierdził, że jego pradziad, dziad i ojciec byli posiadaczami dwóch włók, a w związku z tym powinien płacić połowę czynszu.

Lustracja Prus Królewskich z 1765 roku stwierdza: „... Gacki czynszu z kapłonowym, kądzielnym, od owiec i z drożnym od sołtysów płacą generalnie złp. 264 (*złotyeh polskich*) Jest to szolectwo na włóczkach 4. Trzymają go Maciej Pulcyn i Jan Donarski, oddają do zamku drożnego fl. 24, które w czynszu są likwidowane. Wybranieckie włóki 2 posiada Stanisław Spychalski i płaci z nich na

regiment łanowy. Szarwarki stąd idą do folwarku Sulnowskiego. Karczmarz tutejszy na szynk piwo z zamku bierze...”

Niebawem miało nastąpić najbardziej dramatyczne w dotychczasowej historii kraju wydarzenie – I rozbiór Polski.

* * *

II. Gacki w czasach zaboru pruskiego – lata 1772-1920

5 sierpnia 1772 roku w Petersburgu Rosja, Prusy i Austria zawarły ostateczne porozumienie, na mocy którego podzieliły między siebie część ziem Rzeczypospolitej. W ten sposób doszło do pierwszego rozbioru Polski. Prusy Ziemię Świecką zagarnęły 13 września 1772 roku. Gacki i okolice dzieliły los tych ziem, które odpadły od Polski.

Król pruski Fryderyk II, nazwany później Wielkim (panował w latach 1740-1786), natychmiast nałożył na mieszkańców nowych terenów obowiązek złożenia mu w ciągu 14 dni przysięgi hołdowniczej. Gacki i pozostałe wsie powiatu świeckiego złożyły przysięgę w Malborku 27 września, za pośrednictwem wydelegowanych sołtysów. Przysięgę złożyło również duchowieństwo.

Anektowane tereny otrzymały nazwę Prusy Zachodnie (*Westpreussen*). Wszyscy nagle stali się poddanymi nowego, obcego króla. Gacki nie znajdowały się już w Rzeczypospolitej ale w Prusach. Po raz drugi w swej historii znalazły się pod obcym panowaniem.

Nastaly czasy pruskiego panowania. Rozpoczęła się walka z polskością i katolicyzmem. Zaborca natychmiast wprowadził swoje rygorystyczne porządki: polityczne, administracyjne, gospodarcze i społeczne.

Zlikwidowane zostało starostwo świeckie, które podporządkowano nowoutworzonemu okręgowi administracyjnemu w Kwidzynie (*Marienwerde*). Miejscowość Gacki przypisane zostały do

powiatu chojnickiego i urzędu rejonowego w Świeciu. Samodzielny powiat świecki przywrócono w 1818 roku.

Nowe władze szybko rozpoczęły przygotowania do oszacowania dochodów ludności, celem wprowadzenia pruskiego systemu podatkowego i kontrybucji wojennych.

W 1773 roku przeprowadzono wielki powszechny spis gospodarstw rolnych wraz z oszacowaniem wysokości ich dochodów (*wielkie przygotowania do tego ogromnego przedsięwzięcia przeprowadzone zostały w Kwidzynie i zakończone w czerwcu 1772 roku, na kilka miesięcy przed rozbiorem Polski*). Komisja spisowa dotarła do każdego gospodarstwa rolnego. Wyniki spisu zawarto w tzw. *Katastrze Fryderykańskim*.

W katastrze odnotowano, że w Gackach jest 17 gospodarstw, jeden rzemieślnik, dwóch myśliwych i karczma. Imionami i nazwiskami zapisywano tylko głowy rodzin. Pruski urzędnik zapisał je tak jak słyszał, tak jak chciał słyszeć lub jak umiał napisać.

W oryginalnej pisowni zapisano to tak:

„I. Na gruncie sołtyskim:

- Math. Pultzig
- Jan Domarski,

II. Zobowiązani do służby wojskowej:

- St. Spichalsky,
- Wier. Podschwardowski,
- St. Bojelsk

III. Gospodarze:

- Józef Dumarski,
- Andreas Podschwardowski,
- Józef Pusoski,
- Kazimierz Senffschiel,
- Wawrzyniec Ronschkowski,
- Jan Podschwardowski,
- Jan Weinewr,
- Jan Dembek,
- Math. Dirannek,

- Jacob Wieszewski,
- Albrecht Pietrowski,
- Thomas Pietrowski,
- Thomas Gadzc,
- Mat. Skulschik,
- Alb. Kielpicki,
- Welrz. Piotrowski,
- Mateusz Passzewski,

karczmarz: Krutschoński,

krawiec:

- Józef Kutschke,
- Simon Krutzen,
- Woytek Szierskowski,

myśliwy:

- Martin Kartschowski,
- St. Jagisinski,

wdowy:

- Petrowska
- Marianna.

Gospodarze mają po 2 włóki, wysiewają 235 szefli żyta, 106 szefli jęczmienia oraz 85 szefli owsa (*1 szefel = ok. 65 litrów*). We wsi brak łąk”.

Czy dzisiaj – po upływie dwóch i pół wieku – odnajdą się jeszcze potomkowie tamtych rodzin mieszkający w Gackach (poza krewnymi Puzowskich)? Trudno powiedzieć.

Fryderyk Wilhelm III (panował w l. 1797 – 1840) po III rozbiórce Polski, edyktem z 6 stycznia 1798 roku, przejął formalnie powiat świecki na rzecz Królestwa Prus. Gacki wraz z 80 innymi wsiami i ich mieszkańcami stali się lennikami króla. Król potwierdził zastaną sytuację, że w Gackach, jak za polskich czasów, znajdują się dwa gospodarstwa sołtyskie: Michała Pulczyna i Albrechta Donarskiego (chodziło potwierdzenie starego tytułu posiadania).

W okresie następnych 100 lat wieś się nieco gospodarczo rozwinęła. Funkcjonowała jednostka pocztowa. Nie wiadomo jak szeroki

był zakres jej usług. Czy była to pełnozakresowa stacja pocztowa, z budynkiem pocztowym, stajnią dla koni pocztowych i zajazdem dla podróżnych, czy też był tylko urząd realizujący podstawowe usługi pocztowe dla wyznaczonego rejonu?

W połowie XIX wieku grupę największych posiadaczy ziemskich stanowili gospodarze: Domachowski – 122 morgi magdeburskie, kuzynowie Jan i Mikołaj Puzowscy – 119 i 118 mórg, Mikołaj i Jerzy Piotrowscy, Jakub Zieliński i Jan Gatza. Wiek XIX i początek wieku XX niczym szczególnym się dla mieszkańców Gacek nie zapisał.

Mimo dużych zmian politycznych i terytorialnych w Europie w okresie dominacji cesarza Napoleona Bonaparte i w czasach ponapoleońskich nadzieje Pomorza na powrót do Polski nie ziściły się. Gacki nie znalazły się w granicach ani Księstwa Warszawskiego, ani Wielkiego Księstwa Poznańskiego, ani też Królestwa Polskiego.

Nie ominęło Gacek najważniejsze wydarzenie społeczno-gospodarcze pierwszej połowy XIX wieku. W Europie, w wyniku ruchów oświeceniowych i zaistniałej sytuacji politycznej, rozpoczął się proces odchodzenia od feudalnej gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej i przechodzenie do nowoczesnej gospodarki kapitalistycznej. Zniesiono poddaństwo osobiste. Chłopom przekazano ziemię wcześniej przez nich użytkowaną (*w większości były to dawne staropolskie królewskie*). Uwłaszczoneo wszystkie gospodarstwa rolne, których użytkownicy mogli udokumentować prawo ich posiadania. Nie dostali ich w prezencie. Spłatę niemałej kwoty rozłożono na ok. 40 lat. Na terenach Polski reformę rolną najprędzej zakończono w zaborze pruskim, ok. 1870 roku.

W rodzinie autora zachował się edykt uwłaszczeniowy ich gospodarstwa, wydany w Berlinie 20 lipca 1818 roku, przypieczętowany królewskimi insygniami.

W 1881 roku wieś zajmowała obszar około 580 ha, budynków mieszkalnych było 41, ludności ogółem 312, z tego 178 katolików i 134 ewangelików.

W 1905 roku w Gackach mieszkało 486 osób, a w 1910 roku – 476 osób, z tego 385 Polaków i 91 Niemców. Obszar wsi wynosił

592 ha. Urząd Gminy i Urząd Stanu Cywilnego znajdowały się w Lubocheni.

We wsi była szkoła. W latach 1910-1911 uporządkowane zostały sprawy gruntowe i katastralne szkoły. W Starostwie Świeckim jej istnienie i lokalizację, od więcej niż 44 lat, potwierdzili szanowani gospodarze i członkowie Rady Szkoły: Żurek, Gretkowski, Doma-chowski, Rittlewski, Puzowski, Piotrowski i Skomski. Nierucho- mość i ruchomości szkoły stanowiły własność gminy. Obszar nieruchomości wynosił: pod budynki mieszkalne i szkolne cztery ary i 10 qm. Część rolniczą stanowiła łąka o powierzchni jednego ha, 19 arów i 54 qm. Razem jeden ha, 23 ary i 64 qm były w użyt- kowaniu nauczyciela.

Niebawem ogólna sytuacja polityczna w Europie miała się bar- dzo zmienić. Wybuchła I wojna światowa (1914-1918 r.), która spo- wodowała wielkie zmiany geograficzne, polityczne, gospodarcze i ekonomiczne na świecie. Powstał nowy ład polityczny. Powsta- wały nowe państwa, upadały stare. Wreszcie, po uciążliwym okresie zaborów, powstało państwo polskie! Polska odzyskała znaczną część ziem zabranych jej przez Prusów w I i II rozbiorze: większość Wielkopolski i poważną część byłych Prus Królewskich (*zwanych pod zaborami Prusami Zachodnimi*).

* * *

III. Gacki w czasach II Rzeczypospolitej – lata 1920-1939

Tereny Pomorza Zachodniego zostały włączone do Polski na mocy Traktatu Wersalskiego, ratyfikowanego w Paryżu 10 stycznia 1920 roku. Przejęcie powiatu świeckiego przez władze odrodzonego państwa polskiego nastąpiło już 25 stycznia 1920 roku w Świeciu, na podniosłej patriotycznej uroczystości.

Gacki do Macierzy powróciły po 148 latach pruskiej niewoli. Nastąpiła od dawna oczekiwana i tak upragniona nowa era – Era Polski Odrodzonej i Niepodległej!

Czasy dwudziestolecia międzywojennego były najbardziej pomyślnym okresem w dotychczasowej historii Gacek.

Gacki były dużą, rozwiniętą i aktywną wsią. Po odzyskaniu niepodległości władze samorządowe wsi personalnie nie zmieniły się. Dotychczasowy sołtys Józef Żurek został wójtem nowoutworzonego obwodu administracyjnego obejmującego Gacki, Gródek i Lubocheń. Od 1932 roku wójtem obwodu był Jan Gaca z Gródka. W 1935 roku powstała duża gmina zbiorowa Drzycim, obejmująca wszystkie dotychczasowe obwody administracyjne. Wójtem nadal był Jan Gaca. Do wybuchu II wojny światowej w Lubocheni znajdował się Urząd Stanu Cywilnego. Bardzo czynnie działały liczne organizacje społeczne takie jak: Towarzystwo Powstańców i Wojaków, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej, Towarzystwo Czytelni Ludowych i inne. W „Księdze adresowej Polski dla handlu, przemysłu i rolnictwa” z lat 30. XX wieku zapisano: „Gacki znajdują się na terenie jurysdykcji sądu powiatowego w Świeciu i sądu okręgowego w Grudziądzu. Kolej, poczta, telefon i telegraf znajdują

się w Drzycimiu. Właścicielami ziemskimi ponad 50 ha są Domachowski L. i Gretkowski Bron. Właścicielem cegielni, młyna i wiatraka Wojdanowski Jan, sklepu różne towary Kalenszer K.-Wolf F., studni Górecki J., wyszynku trunków Skomski J. oraz zajazdu Kurowski F.”

Pierwszy powszechny spis ludności w odrodzonej Polsce z 1921 roku wykazał, że w Gackach było 68 domów mieszkalnych i 476 mieszkańców, z tego 434 Polaków, 39 Niemców oraz trzy osoby innej narodowości. Według spisu powszechnego z 1931 roku w Gackach mieszkały 483 osoby, z tego 457 Polaków, 20 Niemców i sześciu Żydów (wg wyznania: 457 katolików, 20 ewangelików oraz sześć osób innych wyznań).

W 1932 roku wójtem obwodu został Jan Gaca z Gródka a jego zastępcą Stanisław Kufel z Gacek. Stanisław Kufel od 1930 roku był radnym Sejmiku Powiatowego w Świeciu. Od 1935 roku sołtysem Gacek był Józef Gretkowski a Jan Żurek i Jan Siadak zostali radnymi Rady Gminy Drzycim.

* * *

IV. Lata niemieckiej okupacji – lata 1939-1945 (terror, warunki życia)

II wojna światowa i okupacja hitlerowska były dla wszystkich Polaków dramatyczne i tragiczne. Niemieckie plany na okupowanych ziemiach polskich zakładały szybkie i bezwzględne zdobycie przestrzeni życiowej (*Lebensraum*), ziemi wolnej od dotychczasowych mieszkańców lub ich zgermanizowanie. Głównie poprzez eksterminację ludności w masowych rozstrzelaniach, w policyjnych obozach przejściowych i koncentracyjnych. A także poprzez wysiedlenia wewnętrzne i zewnętrzne, konfiskatę i przejęcia przedsiębiorstw, domów i gospodarstw rolnych.

Eksterminacja ludności cywilnej przez okupanta nie ominęła mieszkańców Gacek. Jesienią 1939 roku w Mniszku k. Górnej Grupy, największym miejscu kaźni ludności powiatu świeckiego, zostali rozstrzelani: Franciszek Abczyński, Franciszek Gołuński, Stanisław Kufel. Rozstrzeliwań Polaków dokonywano także w pobliskim Jastrzębiu, w majątku zbrodniarza Hansa Joachima Modrowa. Czy byli wśród nich mieszkańcy Gacek – autor nie wie.

Gacki, jako wieś wybitnie rolnicza, szczególnie dotkliwe odczuła konfiskatę i przejęcia gospodarstw rolnych. Polskie gospodarstwa zostały skonfiskowane przez władze okupacyjne ze skutkiem natychmiastowym „na rzecz narodu i Rzeszy Niemieckiej”. Wysiedlenia właścicieli ze skonfiskowanych gospodarstw mogły nastąpić w każdej chwili. Kogo w Gackach dotknęły wysiedlenia zewnętrzne bądź przesiedlenia wewnętrzne – autor nie wie.

Natomiast dla zobrazowania jak przeprowadzano konfiskaty gospodarstw rolnych niech posłuży przypadek Jana Puzowskiego, dziadka autora. Wyższy dowódca SS i policji – pełnomocnik komisarza Rzeszy ds. umacniania niemieckości w Gdyni, pismem z dnia 20 grudnia 1940 roku powiadomił Wydział Ksiąg Wieczystych Sądu w Świeciu, że 20 grudnia 1940 gospodarstwo Puzowskiego Jana w miejscowości Gacki zostało skonfiskowane na rzecz Rzeszy Niemieckiej. W uzasadnieniu podano, że „konfiskata majątku rolnego podyktowana jest dobrem publicznym, zwłaszcza koniecznością umacniania niemieckości”. Na tej samej podstawie prawnej konfiskowano własność należącą do Polaków i Żydów. Na eksmitowanych gospodarstwach, w terminach dogodnych dla okupanta, osadzano kolonistów niemieckich z Rzeszy, krajów bałtyckich z Mołdawii, Rumunii i innych podbitych krajów.

Warunki życia codziennego Polaków nie były łatwe. Dyskryminacja była powszechna i bezwzględna. Wprowadzono obowiązek używania języka niemieckiego w urzędach, instytucjach, szkolnictwie i miejscach publicznych. Na naukę religii dzieci chodziły do kościoła w Drzycimiu. Naukę prowadzono w języku niemieckim. Część nauki ksiądz Pietrek prowadził konspiracyjnie po polsku, w salce na terenie parafii.

Przeprowadzono szczegółową inwentaryzację zwierząt gospodarskich. Odtąd nawet kury nie można było zabić bez zezwolenia sołtysa. Wprowadzono obowiązkowe kontyngenty (*przymusowe dostawy*) płodów rolnych, zwierząt, mleka i jaj. Kontyngenty ściągano z całą surowością i bezwzględnie. Za niedostarczenie w terminie groziły surowe represje, łącznie z wysłaniem do obozu koncentracyjnego.

Na początku 1940 roku wprowadzono powszechną reglamentację żywności i większości artykułów przemysłowych codziennego użytku. Realizacja zakupów odbywała się na podstawie specjalnych karetek towarowych (*talonów*). Ilość i rodzaj towaru była inna dla Niemców i Polaków. Niemcom przysługiwały towary w lepszym gatunku i w większej ilości.

Nauka szkolna na poziomie podstawowym była obowiązkowa. Edukacja trwała 4 lata. Poziom nauczania był bardzo niski. Celem było tylko nauczenie pisania i liczenia do stu, oraz w miarę sprawnego opanowania tabliczki mnożenia. Kierownikiem szkoły i nauczycielem był Szmelter. Małżeństwo Lorentz z Gacek uczyło dzieci w szkole w Gródku.

* * *

V. Wyzwolenie, nowa sytuacja polityczno-gospodarcza kraju

Koszmar hitlerowskiej okupacji skończył się w styczniu 1945 roku, gdy do Gacek dotarła Armia Czerwona. Gacki ponownie były polskie. Po raz trzeci w swej historii odzyskały niepodległość. Poprzednio było to w latach 1466 i 1920.

Po wyzwoleniu okazało się, że powojenna Polska bardzo różni się od Polski przedwojennej. Zmieniły się i skróciły granice państwa, zmniejszył się obszar kraju. Polska utraciła tereny na wschodzie kraju, a odzyskała Ziemie Zachodnie i szeroki dostęp do morza. 21 lipca 1944 roku powstał Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (PKWN) jako tymczasowy organ wykonawczy władzy państwowej. Nastąpiła całkowita zmiana ustroju politycznego i gospodarczego. W latach 1945-1952 Polska nazywała się: Rzeczpospolita Polska, w latach 1952-1989 Polska Rzeczpospolita Ludowa (PRL) zwana Polską Ludową.

Polityczne zmiany ustrojowe kraju nie miały jakiegoś większego wpływu na życie codzienne mieszkańców Gacek. Wszystko powoli wracało do względnej normalności. Ale lekko nie było. Kraj był bardzo zniszczony i zdeorganizowany. Była nowa władza polityczna.

Sąd Grodzki w Świeciu przywracał prawowitym właścicielom Polakom prawa własności gospodarstw nieprawnie przejętych przez okupanta. Przeprowadzono niewielką reformę rolną wprowadzoną przez PKWN dekretem z 6 września 1944 roku, majątków należących do Niemców lub zdrajców narodu polskiego. Na cele reformy rolnej przeznaczona została m.in. nieruchomości ziemskie Willi i Lie-sabth Miller z Gacek.

W 2011 roku w Gackach mieszkało 271 osób, z tego 143 mężczyzn i 128 kobiet.

Gacki obecnie nie mają już takiego znaczenia w gminie jakie miały w przeszłości. Miejscowość jest sołectwem. Sołtysem jest Marian Lahutta. Nie ma tam kościoła, szkoły, poczty i innych instytucji.

* * *

SŁOWNIK GEOGRAFICZNY KRÓLESTWA POLSKIEGO I SWOICH ZEMLIAN

Gacki, niem. *Gatzki*, osada, pow. świecki, na prawym brzegu Czarnej wody, przeszło 1 milę od stacji kolei żel. w Toropolu. Obszar ziemi obejmuje móg. 2310, budynek 90, domów wieśniak. 41, katol. 178, ewang. 134. Parafia Drzycim, szkoła w miejscu, poczta Torzeopol. Wiel G. latniejsze od najłatwiejszych czasów. R. 1286 książę pomorski Mestwin II wydał ją na dziesięciną własność rycerzowi Sciborowi ze wszystkichi użytkami, jakie się w ograniczeniu znajdują mogły. „Podanych tej wsi wyjmujemy nadto od zwykłych marwarków i opłatow. jak to: „a naraz. a poradino, a pratorno, a stationario, a tentorio, a falosna, a vacca, a parco, a bove, a frumento, a conducto farinas et farina, a canibus et ab equis, ab expeditiois, a postium et caeteri edificatiois et ab ejus custodia, ab omibus angariis quibuscumque nominibus cessantur.“ Dajejmy też wszelkie budy nad mieszkaniami tej wsi wielkie i małe ze wszystkichi winami, które dla siebie może zatrzymać. Mieszkańcy jej przed nikim na sąd nie stają tylko przed nami. Jeżeli pod pieczęcią naszą zawerzani będą. Pozwalamy także sprzedać lub zamieścić wieś to, wyjąwszy kościołowi lub klasztorowi (praetor claustru et ecclesiae).“ R. 1415 książę czerwonogłowy krzyżacki podają: *Wieni Gacki ma wiosk 40, a których solty: woleych 3 1/2, od inaych daje od każdej po 3 wiardunki, 1 grę i 1/2, korca owak obudzonych wiosk 10. R. 1420 było obudzonych 24 wiosk. Widać stąd, że wieś G., za książąt archebisk. stała się na krzyżaków i jest dotąd właścicielską.* *M. P.*

Bescheinigung.

Es wird hiermit bescheinigt, dass die katholische Schule zu Gatzki, die in dem Katastermaterial des Königlichen Katasteramts Schwetz mit Kartenblatt 1, Parzellennummer 19, 20, 21, 110^a, 228^b näher bezeichneten Flächenabschnitte Landes seit mehr als 44 Jahren vor dem Inkrafttreten des Bürgerlichen Gesetzbuches in Eigenbesitz hat.

Schwetz, den 4. Januar 1911.

Der Landrat.

I. M.

Triep
Landrat.

Zaświadczenie potwierdzające istnienie szkoły w Gackach w poł. XIX w.

Karte Schwetz
Gemeinde Gackach

Handzeichnung

von allen in der Gemeindeverwaltung auf Antrag des 1.1 der Gemeinde Rat
Wies für den angegebenen Zwecksetzung im Schule der Gackach

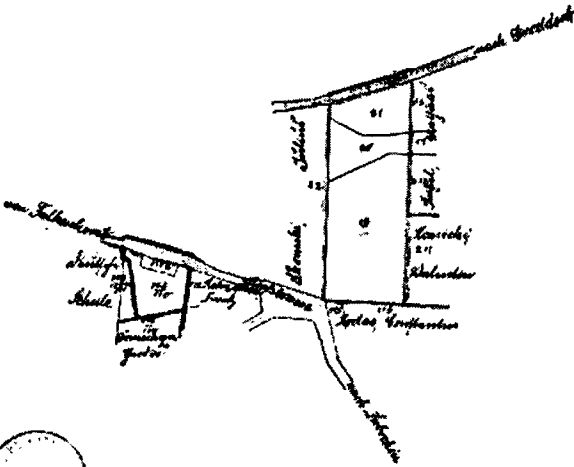
Gezeichnet aus der Gemeindevorstandsschreiberei und Gezeichnet von
dem Rat

Schwetz am 14. im Januar 1890

Königlicher Katastralanwalt

Wassiloff
Katastralanwalt

Katastralanwalt (Kart.)
Königliches Oberamt 1. 1890
Katastralanwalt V. Gackach 1890. p. 571

Drucker No. 10. Gackach

Szkic dokumentujący usytuowanie szkoły w Gackach

Der Höchste ~~de~~ und Polizeihöchste
 des Reichskommissars Danzig-Westerpommern
 Bevollmächtigter des Reichskommissars
 für die Führung deutschen Volkstums
 B o b e n a m i

Gedenken, den 20. Dezember 1940
 G.-J. 4-4-4-4-4
 Bismarck 1288

A / 19 / 9 g / 17

In des
 Amtsgerichts Schwetz
 Grundbuchamt
 in Schwetz

Betreff: Kollisionsfrage landwirtschaftlichen Grundbesitzes polnischer und jüdischer Danzig für das
 Deutsche Reich weiterhin durch den Reichsführer ~~SS~~ Reichskommissar für die Führung
 deutschen Volkstums — in den eingetragenen Objekten.

Mitgegen:
 Auf Grund des Reichsführers ~~SS~~ Reichskommissar für die Führung deutschen Volkstums
 in des - ~~AP/PA~~ - in Eigentum d.d.L. - Polen
 F u r w a r t s Johann mit
 Josephine geb. Zawadzki
 in Gatski

darvon (Name des - des - Grundstückes...)
 derbezieht sich auf landwirtschaftlichen Besitz (Befreiungsbefreiung) getriggert/Grundstück
 belegen im
 Kreis Schwetz, Amtsbezirk ~~Polen~~ / Drietschmin, Gemeinde ~~Polen~~ / Gatski
 und verzeichnet in
 Grundbuch von Gatski Nr. 77

für das Deutsche Reich weiterhin durch den Reichsführer ~~SS~~ Reichskommissar für die Führung
 deutschen Volkstums durch das Bobenamit Danzig-Westerpommern in Golenhofen
 am 20. Dezember 1938 beschlagnahmt werden.

Ich nehme Bezug auf die Allgemeine Verfügung des Reichsführers vom 30. August
 1938, 3901: VI 2 1540 Deutsche Rechts 1108 G 1406, ihre Befugnisse zu erklären und mich
 von dem Geschehen unter Benutzung beiliegenden Formulare zu befreieren.

Der Führer des Bobenamit

Verfügung

1. Ruten Stammeiseln auf jedem anderen anderen Teil der Grundstücke — wie oben Num-
 mer — anbringen, ausfüllen und Unterschriften besatz versehen.
2. Rechtlich vom Befehlern zu 1) an Bobenamit Danzig-Westerpommern.
3. 3 d. H.

1940 (Wachst.) den 1940 (Bismarck)

Oryginal zarządzenia o konfiskacie

Gdynia, 20. grudnia 1940
ul. Grafa Spee
telefon: 1328

Wyszej Dowódcen SS i Poltejl
przy Namieśtniku Rzeszy dla Gidansku i Prus Zachodnich
Pelnomocnik Komisarza Rzeszy
ds umacniania niemiecckosci
Urząd Ziemiški

znak sprawy: A/19:9 g/17--

Do Sądu Rejonowego w Świeciu
Urząd Ksiąg Wieczystych
w Świeciu

Dotyczy: Konfiskaty majątku gospodarstw należących do Polaków i Żydów na rzecz Rzeszy
Niemiecckiej, reprezentowanej przez Marszałka Rzeszy, Komisarza Rzeszy do umacniania
niemiecckosci na terenach wschodnich wcielonych do Rzeszy.

Wiadomość Kłódy -

Załącznik.

Na wniosek Marszałka Rzeszy, Komisarza Rzeszy do umacniania niemiecckosci
własność Polaków

Puzowskiego Jana i Józefiny, z d. Zawadzkiej,
w miejscowości Gacki,

gospodarstwo rolne, położone w powiecie świeckim, okręg urzędowy Drzycin, gmina Gacki,
oznaczone w księdze wieczystej, prowadzonej dla miejscowości Gacki numerem 77 --,
zostało w dniu 20 grudnia 1940 roku skonfiskowane na rzecz Rzeszy Niemiecckiej, reprezentowanej
przez Marszałka Rzeszy, Komisarza Rzeszy do umacniania niemiecckosci, przez Urząd Ziemiški w
Gidansku-Prus Zachodnie w Gdyni.

W oparciu o Ogólne Rozporządzenie Ministerstwa Sprawiedliwosci Rzeszy z dnia 30
sierpnia 1938 roku, 3851 -VI b' 1545 Niemieckie Sądownictwo 1938, S. 1408, proszę o stosowne
postępowanie oraz informowanie mnie o jego przebiegu, z wykorzystaniem załączonego
formularza.

Naczelnik Urzędu Ziemiški
z up. (-) podpis nieczytelny

[okragła pieczęć służbowa z godłem III Rzeszy i napisem w otoku: Urząd Ziemiški, Wyszej
Dowódcen SS i Poltejl przy Namieśtniku Rzeszy dla Gidansku i Prus Zachodnich, Pelnomocnik
Komisarza Rzeszy ds umacniania niemiecckosci]

Zarządzenie

1. Czerwoną karteczkę umieścić na zewnętrznej przedniej okładce akt ksiąg wieczystych - jak
powyżej w nawiasie - wypełnić i opatrzyć numerem segregatora.
  2. Wiadomość o postępowaniu ad. 1) przekazać do Urzędu Ziemiški w Gidansku-Prus
Zachodnie.
  3. * * *
- Świecie n. Wisłą, dnia 24 września 1941 roku, podpis nieczytelny

Gdynia, 13 czerwca 1944

Wyszy Dowódca SS i Policji
Gdańsk i Prusy Zachodnie
Pełnomocnik Komisarza Rzeszy
do umocnienia niemieckosci
Urząd Ziemiański

[dopisek odebrany; wpłynęło 16 czerwca 1944,
godz. 9.00, urzędnik sądowy; podpis nieczytelny]

znak sprawy: A/19/9 g/17-/-

Zarządzenie konfiskaty

Na podstawie § 9 w powołaniu z § 12 zarządzenia o traktowaniu majątku obywateli byłego państwa polskiego z dnia 17 września 1940 roku (Dziennik Urzędowy Rzeszy I, s.1270)

konfiskuje się na rzecz Rzeszy Niemieckiej
reprezentowanej przez Marszałka Rzeszy
Komisarza Rzeszy do umocnienia niemieckosci
cały majątek rolny, a zwłaszcza gospodarstwo rolno- wraz z całym wyposażeniem,
Puzowskiego Jana (ad. strona 28 i 40)
Puzowskiego Jana i Józefiny, z d. Zawadzkiej (ad. strona 77),

razwa gospodarstwa: Gacki-wieś, zarejestrowane w gminie Gacki (nr 17)
okręg urzędowy Drezycin, powiat Świecie, oznaczone w księdze wieczystej, prowadzonej w Sądzie
Rejentowym w Świeciu dla miejscowości Gacki, strona nr 28, 40 i 77 -/-
[dokreslenie odebrane numeru 28 oraz dopisek poniżej, ad. C/125]

tekst na odrębnie

Powód

konfiskata majątku rolnego podyktowana jest dobrem publicznym, a zwłaszcza koniecznością
umocnienia niemieckosci.

Konfiskata została postanowiona 20 grudnia 1942 roku i przekazana do wiadomości
zainteresowanego 20 lutego 1942 roku. Powiadomienie zainteresowanego zostało zastąpione przez
wywieszenie zawiadomienia w Urzędzie Ziemiańskim (46 2, 14 zarządzenia o majątku polskim, z
dnia 17.09.1940).

Ze zainteresowany jest obywatelem byłego państwa polskiego i że nie zachodzą
okoliczności wyjątkowe, wymienione w § 1, ust. 2 zarządzenia o majątku polskim, jest
potwierdzone przez Wyszego Dowódcę SS i Policji Gdańsk i Prusy Zachodnie, Pełnomocnika
Komisarza Rzeszy do umocnienia niemieckosci.

Przed konfiskatą zajęty majątek, zgodnie z § 9, ust. 2 zarządzenia o majątku polskim,
zostanie ujęty i ustalony.

Wnoskuje się usmienie praw zapisanych w dziale II i III wspomnianych wcześniej kart
- - - w sprawie. Zarządza się wyznaczenie tych praw.

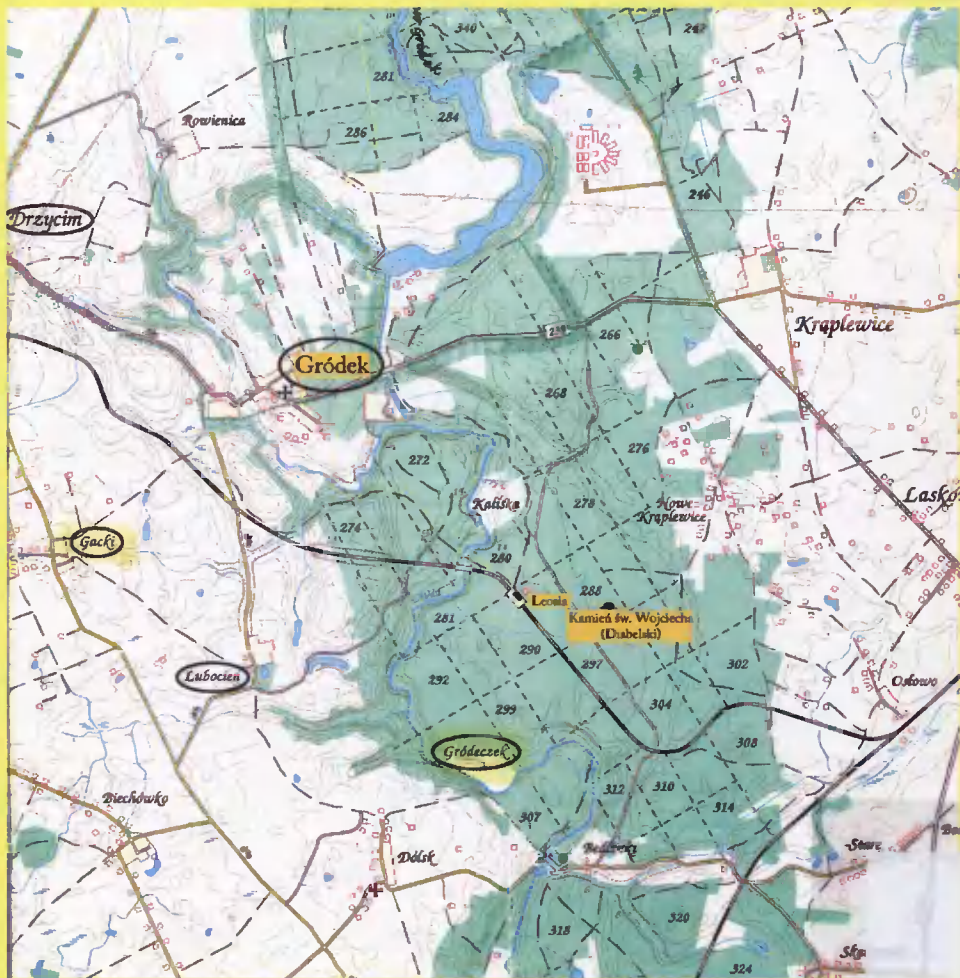
Naczelnik Urzędu Ziemiańskiego
z up. (-) podpis nieczytelny

Biblioteka Główna UTP w Bydgoszczy

99646

ISBN 978-83-62097-50-0